

Dinko Župan
Filozofski fakultet u Zagrebu
Filozofija/povijest

Kako je Potjeh tražio istinu

Što znači riječ o mirujućem srcu neskriivenosti? Ona označuje nju samu u onome što je najvlastitije, znači mjesto tišine koje u sebi sabire ono što samo neskriivenost dopušta. To je čistina otvorenog.

Heidegger

»Na jednoj krčevini u staroj bukovoj gori živio je starac Vjest sa svoja tri unuka.«^{*} Krčevina (čistina) je ono najvlastitije u svojoj neskriivenosti. Krčevina je najneposrednija bliskost. Starac Vjest je jedno-isto s krčevinom, kroz njega čistina jest djelatna. Tri unuka u svom početku jesu tri mogućnosti koje se mogu ozbiljiti i kao ono istinito i kao ono lažno, tj. kao istinskost i kao promašenost. Krčevina omogućuje vlastitost u njenoj istinskosti, napuštanje (nespoznavanje) čistine dovodi do promašenosti, izgubljenosti i robovanja.

»Sinu sjajnost, kakve još nikada ne bijahu vidjeli, a treptjela je kao zlatan barjak. Protrnuše braća od čuda.« Sjajnost (Svarožić) je istina koja izaziva čuđenje, utrnuće i potresenost. Istina koja dolazi kao progovor unutrašnje zapovijesti. Sjajnost obasjava tminu i pokazuje ono temeljno. Pokazujući totalitet svijeta, razlučuje ono prividno od onog temeljnog. Ono prividno omogućuje tri volje. »Ponajprije vidješe sve blago i sva bogatstva.« Omogućuje volju za posjedovanjem (Imanjem). »I vide sve vojske i sve vojskovođe.« Omogućuje volju k moći (volju za vladanjem). »Vide zvijezde i sve zvjezdice.« Omogućuje volju za znanjem.

»Ostanite na krčevini i ne ostavljajte djeda, dok on vas ne ostavi, ne idite u svijet ni za dobrim ni za lošim poslom dok ne vratite ljubav djedu.« Unutrašnja zapovijest je »ostanite na krčevini«, zapovijest koja od davnina

^{*} Svi navodi su prema izdanju Ivana Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine, Mladost, Zagreb.*

glasi »spoznaj samoga sebe«. Spoznaj svoju vlastitost. Spoznati svoju vlastitost znači da krčevina (čistina) kao ono najvlastitije mora biti iskušana i promišljena, spoznata i proživljena. Tek iz čistine mišljenje i djelovanje, pjevanje i igranje dobivaju svoju istinskost. »Ne idite u svijet.« Svako napuštanje onog najvlastitijeg prije samospoznaje je najveća opasnost po čistinu. »Dok ne vratite ljubav djedu.« Spoznaja onog najvlastitijeg događa se kroz ljubav. Ljubav prema čistini omogućuje najautentičnije djelovanje. Napuštanje krčevine prije samospoznaje dovodi do promašaja egzistencije. Nespoznavanje čistine u osnovi egzistencije stvara prazninu koja svoje ispunjenje pokušava doseći kroz djelatnost volje; praznina postaje glavni pokretač neprekidnog rada volje, koja ništeći izvanjskost pokušava nahraniti prazninu. No volja nikad ne može prevladati prazninu. Prazninu jedino može prevladati spoznaja onog najvlastitijeg, jer jedino spoznata vlastitost ostvaruje puninu.

»Nijesu upamtili što im bijaše rekao Svarožić.« Progovor istine pada u zaborav, time prijetnja čistini biva ostvarena. Sve ono što je pokazano kao otklon i promašaj biva ostvareno kao ono najbitnije. Ono što prijeti krčevini, a samim tim i vlastitosti jest Bjesomar (Volja) i bjesovi (volje). »Bjesomar, vladar šumskih bjesova. U rakiti pak puno sve bjesova.« U bezdanu opstanka krije se rakita iz koje izlazi Volja koja se ostvaruje kroz niz pojedinačnih volja. »Već odavno bijaše Bjesomar zamrzio starca Vjesta.« Volja kroz mržnju prema čistini pokušava zavladati onim najvlastitijim i tako pokoriti vlastitost. Zaborav unutrašnje zapovijesti omogućuje Volji vladavinu nad egzistencijama koje vođene pojedinačnim voljama (bjesovima) pokušavaju nahraniti prazninu.

Bijeg od čistine biva ostvaren kroz trojakost: kao volja za posjedovanjem, kao volja k moći i kao volja za istinom. Prve su dvije egzistencije nošene bjesovima (bijes za posjedovanjem, bijes k moći). »Slušali Ljutiša i Marun svoje bjesove i eto tako lutahu za svojim poslom, kako ih bjesovi putili.« Oni robuju voljama koje ih udaljuju od onog najvlastitijeg. Kroz posjedovanje, sve više i više, i kroz prividnu moć, oni pokušavaju nahraniti prazninu koja im je u osnovi. Treća egzistencija (Potjeh) kroz borbu s bijesom pokušava stići do istine. »Povuče bijes Potjeha za košulju i šapnu: Reci: sve nebo i sve zvijezde i sve oblake sam upoznao. I reče mi Svarožić: Bit ćeš mudrac najveći i razumjet ćeš, što govore vjetrovi i kazuju zvijezde. Ali Potjeh vrlo ljubaše istinu, zato ne htjede da posluša bijesa, niti da laže djedu, nego otepe bijesa nogom i reče djedu: Ne znam, djede, ni što sam vidio, ni što sam čuo.« Potjeh (egzistencija k istini) odbio je robovanje volji (bijesu) za znanjem, jer ono što mu je ponuđeno kao znanje on prepoznaje kao privid.

Volja za znanjem daje osjećaj sigurnosti, osjećaj kao da se zna što je istina. Bijes za znanjem omogućuje znanstveno-tehnički pogon koji svojom neprekidnom produkcijom znanja (činjenica) pokušava ispuniti prazninu koju ima u svojoj osnovi. No Potjeh »ljubaše istinu«, ljubav spram istine u volji za znanjem prepoznaje neistinu. Ljubav spram istine ne znači da se zna što je istina, ljubav spram istine tek omogućuje spoznaju istine. Kroz ljubav spram istine Potjeh otkriva da ne zna ono bitno, a upravo znanje neznanja onog istinitog omogućuje otvorenost k spoznaji istine. Otvorenost k spoznaji istine stavlja egzistenciju na kušnju, stavlja je pred rizik i eksperiment, eksperiment koji uključuje mogućnost promašaja.

Traženje istine koje je potaknuto ljubavlju prema istini pretvara se u volju za istinom. »Istina« postaje imperativ koji uzrokuje udaljavanje od istine same. »Istina« se traži izvan istine, ono najbliže (bliskost) traži se u daljinama. »Zbogom djede, odoh ja u goru i ne vraćam se, dok se ne dosjetim istini.« Potjeh ne robuje bjesovima, ali robuje imperativu traženja »istine«. Ono što Potjeha upućuje na unutrašnju zapovijest je glas srca. U dvojbi između glasa srca i volje za istinom Potjeh se predaje volji za istinom. Glas srca je onaj glas koji je (apsolutna) izvjesnost, izvjesnost koja omogućuje slobodu. Ne poslušati glas srca znači promašiti, promašaj u ovom slučaju je robovanje imperativu koji udaljuje od onog najvlastitijeg. »Potjeha pak jako zaboli srce za djedom, i malo, malo te bi se na pragu predomislio i ostao uz djeda. no onda se silom otkine, kako bijaše odlučio, i pođe u goru.« Egzistencija k istini postaje volja za istinom, a kao volja do istine ne može doći upravo zato što je volja. U imperativu traženja ona upada u krug vječnog nenalaženja traženog, upravo zato što traži ona ne može naći. Tražeći istinu ona se udaljuje od nje, tražeći dom ona je napustila dom i »udomila« se u bespuću. No za razliku od prve dvije volje ona nije nasilna, jer nije volja-bijes, ona ne teži k uništenju čistine. Ona je tragična volja, volja koja se kreće po rubu, volja koja samu sebe vodi k uništenju.

Volja za posjedovanjem, volja k moći i volja za znanjem su realizacije jedne Volje (Bjesomara) koja samu sebe ostvaruje u ništenju, a to ništenje ima svoj krajnji cilj - uništenje čistine (krčevine). Egzistencije nošene bjesovima (kapitalom, moći, znanstveno-tehničkim pogonom) omogućuju svojim robovanjem uništenje onog najvlastitijeg i uspostavu vladavine Ničega (Paljenje djeda u kolibi).

Egzistencija nošena imperativom istine kroz borbu s bjesom uspostavlja distancu i sklad s bjesom. »Obiknu jedan na drugog i stanu živjeti jedan uz drugoga.« Bijes koji se činio kao zapreka ka spoznaji istine to nije bio. Nakon uspostave mira s bijesom, istina je ostala jednako udaljena. Ono što je glavna zapreka prema istini je imperativ traženja. Iako glas srca ponovo upućuje na najizvornije djelovanje, imperativ traženja to ne dopušta. »Zaboli Potjeha srce, kao da iglom ubolo - al' on reče: Eto tako sam odlučio, da ne idem odavle, dok ne doznam istine, jer je istina preča od svega.« »Istina« kao čista apstrakcija i prazan pojam udaljuje egzistenciju od punine onog najvlastitijeg. Promašaj je ovdje ostvaren jer je kao kriterij (mjerilo) za istinskost uzet imperativ traženja istine, a ne glas srca. Egzistencija stavljena pred pitanje o totalitetu kroz eksperiment sa samom sobom nije ostvarena u svojoj punini, jer se kroz svoju odluku udaljila od onog najvlastitijeg. Istina koja je tražena ne dolazi kao rezultat traženja, već kao slobodni unutrašnji progovor glasa srca.

»Moj božiću Svarožiću, koliko te čekam! Reci mi jadnome, što li mi ono reče da imam učiniti? Evo se ovdje kinim i mučim i dozivam svu mudrost godinu dana i nikako da se dosjetim istini! - Ej momčiću, momčiću! Rekao sam ti, da ostaneš uz djeda svoga, dok mu ljubav ne vratiš, i da ga ne ostavljaš, dok on tebe ne ostavi. Mislio sam, da si ti najmudriji od braće a eto, ti baš i jesi najluđi. Kiniš se i mučiš i dozivaš mudrost godinu dana, da doznaš istinu. A da si poslušao srce svoje, kad ti je na pragu kolibe govorilo, da se povratiš i da ne ostavljaš djeda, eto ti jadan, istine i bez mudrosti.«